

INHOUD:

februari – maart 2022

1. Uit de gemeenteraad van HALLE 1828 en 1832
2. Groot-Zoerselse Koppen
3. De preekstoel in de Sint-Elisabethkerk te Zoersel
4. Mag er één de mooiste zijn? Jakob Jozef Van der Neeren, Pol Van Esbroeck en Mariette Coppens
5. Heemkundige Kring Zoersel: VERNIEUWEND!!!
6. Een beetje geschiedenis
7. De Plaatsnaamkunde van Groot-Zoersel
8. Info Museum en Documentatiecentrum en copyright

1. Uit de gemeenteraad van Halle in 1828 en 1832 in verband met de hygiëne.

(taal en spelling aangepast)

21 januari 1828. De heer burgemeester wijst op de gewoonte de lijken van overledenen die ver van de kerk wonen, met een kar daarheen te voeren en tevens op de gewoonte dat de nabestaanden rond de kist zittende het lijk vergezellen.

De burgemeester is van oordeel dat men een dergelijk gebruik dient tegen te gaan wegens de gevolgen die ze voor de gezondheid met zich kunnen meebrengen, en wel in het bijzonder in een warm jaargetijde waarin de ongezonde en stinkende uitwasemingen tot een besmettelijke ziekte kunnen aanleiding geven.

De gemeenteraad deelt zijn oordeel, waarna de bepaling volgt dat het in het vervolg nadrukkelijk verboden is plaats te nemen op karren waarop lijken worden vervoerd op straf van tenminste 3 en ten hoogste 5 gulden naargelang de personen al dan niet het verbod reeds vroeger hadden overtreden. De boetes vloeien in de gemeentekas.

18 februari 1832. De reinheid laat erg te wensen over en de omschrijving van 18/2/1832 wordt onvoldoende gevolgd, bijzonder door de min begoede klasse.

Daarom wordt nogmaals bevolen dat alle mesthopen langs de straat dienen te verdwijnen.

De bewoners worden andermaal aangezet hun lokalen binnen te witten en hetzelfde voor hun werkplaatsen en deze daarbij zo zuiver mogelijk te houden.

2. ‘Groot-Zoerselse Koppen’

Reeds enige tijd zijn we als Heemkundige Kring gestart met een project om alle personen in de kijker te zetten, die in Zoersel, Halle en Sint-Antonius veel betekend hebben of nog steeds veel betekenen. Daarom de benaming “Groot-Zoerselse Koppen”.

We hebben al veel personen verdeeld in verschillende categorieën: Burgemeesters, Onderwijzers, Pastoors, Kunstenaars, Dokters, Burgers, Kloosterlingen, Ambachtslui, Oud-strijders, Gesneuvelden en Burgerslachtoffers van WO1 en WO2. Indien nodig voegen we nog met plezier rubrieken toe naarmate het project groeit.

Van verschillende onder hen hebben we heel wat info kunnen verzamelen. Het is een immens werk en het zal nog heel wat tijd in beslag nemen om alle gegevens bijeen te brengen.

U kunt ons hierbij helpen. Hebt u foto's, doodsprentjes, doodsbrieven, verhalen, anekdotes enz. van Koppen die reeds in onze categorieën opgenomen zijn, dan waarderen we het dat u die met ons deelt. Zoveel boeiender wordt het voor degene die meer wenst te weten over een bepaalde figuur.

Waarschijnlijk zijn we nog wel vergeten om bepaalde personen toe te voegen. Ook hier kunt u ons helpen met namen en bijgevoegde info. Een excellijst met alle tot nu ingevoerde koppen ligt ter inzage in het museum en kan ook na aanvraag per e-mail bezorgd worden

Zo kunnen we het project Groot-Zoerselse Koppen nog mooier maken dan wat we nu reeds in gedachten hebben.

Wat gaan we precies doen met ons project?

In ons Heemhuisje is intussen een groot aanraakscherm (touchscreen) geplaatst. Het is de bedoeling dat we hier met de Groot-Zoerselse Koppen interactief kunnen werken.

De bezoeker kan via dit aanraakscherm informatie over een figuur uit Zoersel, Halle of Sint-Antonius opvragen.

Elke derde zondag van de maand zal er meer info en zullen er meer Koppen toegevoegd zijn. Dit is geen eindig project, want de geschiedenis van Zoersel staat voor ons nooit stil.

Wie ons meer info wil bezorgen kan dit doen in het museum elke derde zondag van de maand tijdens de bezoeken van 10 tot 17 uur en in het archief op de zolder elke donderdagavond van 20 tot 22 uur. Komt u op donderdag avond, geef ons dan vooraf een seintje via e-mail:

heemkundige.kring.zoersel@zoersel.be

U bent zeer welkom!

Belangrijk:

We respecteren de persoonlijke band met de informatie. Al wat u ons bezorgt wordt ingescand en kan, indien u dat wenst, terugbezorgd worden.

3. De preekstoel in de Sint-Elisabethkerk te Zoersel

Wie was de beeldhouwer Jacob Jozef Van der Neer?

De preekstoel

De preekstoel van de H. Elisabethkerk van Zoersel (zie foto hieronder) heeft wel een bijzondere geschiedenis. Oorspronkelijk stond die in de Sint-Willibrorduskerk te Kasterlee. Het indrukwekkende beeld van de patroonheilige Willibrordus staat onder de kuip. Zoersel heeft de preekstoel in 1850 gekocht voor de som van 525 fr.

Op de kuip staan drie evangelisten symbolisch afgebeeld: Marcus (gevleugelde leeuw), Lucas (gevleugelde stier) en Johannes (gevleugelde arend). Het klankbord, dat is de luifel boven de kuip, verbeeldt een wolkenhemel, waaruit een witte duif (hier eerder verguld) neerdaalt. De duif is omgeven door een stralenkrans en stelt de Heilige Geest voor.

Tussen de gevleugelde stier (Lucas) en de gevleugelde leeuw (Marcus) staat in een blazoen het Alziende Oog in een driehoek en omgeven door een krans van zonnestralen. De driehoek stelt de goddelijke drie-eenheid voor en de zonnestralen symboliseren levenskracht en onsterfelijkheid.

Achter het beeld van Willibrordus (zie volgende blz.) zien we zijn mijter en zijn staf, symbolen van de bisschop. Hij was door de paus benoemd tot aartsbisschop van de Friezen. Door zijn verblijf in Utrecht krijgt hij eveneens de benaming bisschop van Utrecht. De heilige zelf is geplaatst op een wereldbol. Het kunstwerk komt uit het werkhuis van Van de Neer in Antwerpen. Het werd opgeleverd in 1768. Het hout daarvoor kwam uit het Giels bos en werd naar Antwerpen gevoerd.

De beeldhouwer Jacob Jozef Van der Neer

We weten dat hij de beeldhouwer is van de preekstoel in de Sint-Elisabethkerk van Zoersel en dat de gebroeders Andries en Bruno De Swert het schrijnwerk uitgevoerd hebben.

In sommige publicaties worden conclusies getrokken die eerder ongunstig uitvallen over Jacob Jozef Van der Neer.

Ons land en ons volk, zijn standen en beroepen door de tijden heen”, uitgegeven van 1957 tot 1960, lezen we dat hij voorschotten nodig had om hem toe te laten hout te kopen en “de beeldhouwer bleek een ervaren doch weinig geleerd en arm man te zijn geweest”. Meer wordt er over hem niet gezegd in het overzicht van de beeldhouwkunst in de 18de eeuw.

Andere publicaties hebben ijverig deze notities overgenomen. Gelukkig is er in 2012 een gedocumenteerde studie van Thomas Matei verschenen.

Zijn werk is getiteld: “Al wat in de kerck noodig is. De Antwerpse beeldhouwers Van der Neer (1700-1838)”. Dankzij dat werk krijgen we een heel ander en volledig beeld.

Matei doet een onderzoek naar bijna 150 jaar beeldhouwkunst in Antwerpen en ver daarbuiten. Aanvankelijk wilde hij zich beperken tot de figuur van de beeldhouwer Jacob Jozef Van der Neer, maar zijn studie leidde hem tot vijf generaties kunstenaars met dezelfde familienaam.

De Antwerpse beeldhouwers Van der Neer hadden een familiale band met de Noord-Nederlandse schilders Van der Neer.

We vermelden hier alleen de directe familielijn. Aert Van der Neer (1603/1604-1679) was vanaf 1629 als kunstschilder werkzaam in Amsterdam. Zijn zoon Eglon (1635/1636-1703) verwierf grote faam en verbleef onder meer in Amsterdam, Leiden, Den Haag en Brussel. Hij bracht het zelfs tot hofschilder en bouwde een internationale carrière uit. Zijn zoon Joannes Franciscus (1683-1721) werd beeldhouwer en kwam via Brussel naar Antwerpen. Diens zonen, Joannes (1704-?) en Jacob Jozef (1718-1794), bouwden hun ateliers uit in Antwerpen. Zo zijn we bij de beeldhouwer van de preekstoel van de Sint-Elisabethkerk in Zoersel aangekomen.

Na Jacob Jozef werd zijn zoon Jacob Johan (1757-1838), die kinderloos bleef, nog zeer succesvol tot op hoge leeftijd.. Zijn dochter Johanna Theresia (1766-1839) huwde met Petrus Franciscus Peeters uit een beeldkappersfamilie uit Turnhout. Deze familie heeft tot ver in de negentiende eeuw nog opdrachten uitgevoerd onder meer in de Sint-Pieterskerk van Turnhout.

We keren terug tot Jacob Jozef Van der Neer. Op 14-jarige leeftijd werd hij leerling bij meester-beeldhouwer Pieter Overlaet. De opleiding duurde minstens drie jaar. Zijn verdere ontwikkeling volgde hij aan de Academie voor Schone Kunsten, waar hij in 1744 de eerste prijs behaalde in tekenkunst. In 1742 legde hij met succes de proef af tot meester-beeldhouwer.

De Antwerpse Sint-Lucasgilde was de naam voor de broederschap van kunstenaars en kunstambachtslieden. In deze gilde bekleedde Jacob Jozef Van der Neer een aantal functies: onderdeken, opperdeken, kamer-ouderman, kamerdeken, kapelmeester, busmeester. We gaan niet verder in op de betekenis van deze functies, maar daaruit blijkt wel dat Jacob Jozef een man van aanzien was en veel erkenning genoot bij zijn ambtsbroeders. De bewering in Flandria Nostra dat hij een weinig geleerd man zou zijn, wordt hier toch wel ontkracht.

Naast vooral Brussel was ook Antwerpen een belangrijk centrum van beeldende kunst en trok veel kunstenaars aan. Met het Verdrag van Aken in 1748 werd een einde gesteld aan de militaire conflicten in Europa en brak een voorspoedige periode aan. De burgerlijke maar vooral de kerkelijke markt in onze gewesten stond open voor nieuwe opdrachten.

Voor de kleinere parochies vonden kapitaal om de kerkinterieurs te herstellen en te vernieuwen.

Jakob Jozef Van der Neer voerde vooral opdrachten uit voor de kerken in de periferie van Antwerpen. Omdat de stedelijke kunsten meer bestudeerd zijn dan de landelijke, is het mogelijk dat daardoor het werk van Van der Neer minder aandacht kreeg.

Er was grote concurrentie tussen de minstens 20 meesters in Antwerpen. Jacob Jozef had zes ateliers op verschillende adressen en had minstens 9 leerlingen in dienst, die ofwel reeds meester waren of bij hem uitgroeiden tot gekende beeldhouwers. De twee broers Jakob Jozef en Johannes, en de toekomstige opvolger Jakob Johan waren de naamgenoten in de ateliers. Abraham Van Berckelaer (1712-1786) was eveneens een belangrijke figuur in dit gezelschap. Hij ontwierp en beeldhouwde een aantal opdrachten en was de contactpersoon met de opdrachtgevers.

De ateliers en de bezoldiging van het personeel vergde veel geld. Kwam daarbij de aankoop van de beste kwaliteit hout. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij voorschotten vroeg bij de opdrachten. Om daaruit te besluiten, zoals in *Flandria Nostra*, dat hij arm was, is ook een te voorbarige conclusie. Het was trouwens gebruikelijk dat er voorafbetalingen gevraagd werden.

De rococostijl

Jakob Jozef Van der Neer en zijn tijdgenoten werkten in de periode dat de laatbarok overging in de rococo. Vooral in deze laatste sierlijke stijl maakte Jakob Jozef zijn bekendste werken.

De rococostijl was in Frankrijk ontstaan tijdens het regentschap van Philippe D'Orléans in het eerste kwart van de achttiende eeuw. Op de eerste plaats werd deze nieuwe vormtaal toegepast in de interieurs van rijke zakenlui en adel. De belangrijkste kenmerken zijn sierlijkheid en elegantie. Soms leidde de weelderige decoratie tot excessen. Deze stroming heeft zeventig jaar standgehouden. In onze gewesten is de rococo een halve eeuw later tot bloei gekomen.

Dezelfde kunstenaars werkten zowel voor burgerlijke als voor kerkelijke opdrachtgevers. Zo is ook de stijl binnengedrongen in kerkelijke interieurs.

Het werk van Jakob Jozef Van der Neer

Er bestaat geen atelierarchief meer. Ook bij de opdrachtgevers zijn veel archiefstukken verdwenen. Daarom is een volledig overzicht van zijn artistiek werk onmogelijk op te stellen. Wat gekend is, komt uit de geraadpleegde kerkrekeningen en de briefwisseling.

Het nog bestaande kerkmeubilair omvat altaren, biechtstoelen, een communiebank, consoles, een binnenportaal en twee preekstoelen. Daarnaast zijn er nog een aantal vrijstaande religieuze beelden. Ook reeds verdwenen beeldhouwwerk is gedocumenteerd op zijn naam. De opdrachten kwamen uit Brussel, Antwerpen, Lichtaart, Herentals, Lier, Emblem, Mol, Grobbendonk, Hoboken, Kontich, Vorselaar, Leuven en zelfs uit het verre Enkhuizen en Velp. Hij werkte eveneens aan religieus houtsnijwerk zonder opdrachtgevers en bood het dan aan. Wellicht hield hij zo zijn medewerkers aan het werk. Talrijke ontwerptekeningen zijn ook bewaard gebleven.

De preekstoelen in Olen en Zoersel

In de Sint-Martinuskerk te Olen (zie linkse foto) staat de preekstoel, die door het atelier in 1767 werd afgeleverd. Hij gold als een schoolvoorbeeld van rococostijl. Dit uniek kerkmeubel werd door de makers zelf “De Bloem van de Kempen” genoemd en de pastoors van naburige parochies kwamen op bezoek en drukten hun bewondering uit. Het benodigde hout uit Antwerpen was te duur, dat van Lier was te dun. Het werd uiteindelijk uit Brussel aangevoerd.

Bij de uitbetaalde daglonen wordt ook de verhouding weergegeven in de loonschaal: Joannes Van der Neer ontvangt 2 gulden en 2 stuivers per werkdag, zijn meester-gast 1 gulden en 5 stuivers, drie leerlingen 16 stuivers per dag en tenslotte nog een andere leerling 12 stuivers.

Stilistisch is de preekstoel van de Sint-Martinuskerk van Olen goed vergelijkbaar met de kansel die tot 1850 in Kasterlee en nu in Zoersel staat. Waarschijnlijk werd zelfs aan beide kansels tegelijkertijd gewerkt.

Thomas Matei schrijft in zijn studie: Het meest indrukwekkende meubel in de achttiende-eeuwse Willibrorduskerk van Kasterlee was ongetwijfeld,

zoals in vele Belgische kerken, de preekstoel die uit 1768 dateert”. Bij het einde van de werken ontving Van de Neer “350 gulden en was daarmee de best betaalde ambachtsman”. Het transport van het hout en het afgewerkt beeld gebeurde over water. Het schrijnwerk voor de kansel werd uitgevoerd door de gebroeders De Swert en Adriaen Dierckx, die daarvoor samen minder dan de helft kregen van wat aan Van der Neer betaald werd.

Waarom de preekstoel uit Kasterlee verwijderd en aan Zoersel verkocht werd is niet opgehelderd. In 1850 werd door pastoor Hendrickx van de parochie van Kasterlee de eerste steen gelegd voor de vergroting van de kerk in neogotische stijl. Hij zorgde voor de nieuwe preekstoel met taferelen uit het leven van Sint-Willibrordus en een bisschopswijding. Merkwaardig is dat de nieuwe kansel gemaakt werd door het atelier Peeters, gedeeltelijk toch de erfgenaam van de generatie Van der Neer.

Bronnen

Matei, Thomas, *Al wat in de kerck noodig is. De Antwerpsche beeldhouwers Van der Neer (1700-1838)*, 2012, Brussel

Swerts Luc, Heemkundige Kring Kasterlee (e-mailcorrespondentie)

<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/47527>

<https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/14629>

<https://www.artsaloholland.nl/kunst-stijlen/rococo#slider-68373>

4. Mag er één de mooiste zijn?

Jakob Jozef Van der Neeren, Pol Van Esbroeck en Mariette Coppens

Met deze drie namen overspannen we 250 jaar. Hoe dat komt lezen we eveneens in het uitstekende werk van Thomas Matei over de beeldhouwers Van der Neer. In het vorige artikel hebben we uit dat werk al veel informatie gehaald om de beeldhouwer van de preekstoel in de Sint-Elisabethkerk beter te kennen en te waarderen.

In 1642 heeft Jakob Jozef Van der Neer na jaren opleiding bij een meester-beeldhouwer zijn meesterproef afgelegd, waarmee hij opgenomen werd in de Sint-Lucasgilde van Antwerpen.

De meesterproef bestond uit een beeld dat Moeder Maria voorstelde, gekroond en met een scepter in de linkerhand. Zij stond op een maansikkel die rustte op een wereldbol met slang. Ze droeg haar naakte Kind op de rechterarm. Jezus was eveneens gekroond en zegende de voorbijgangers met de rechterhand.

Aanvankelijk werd het beeld opgesteld op de hoek van de Lombaardenvest en de Vijfhoek en verhuisde in 1931 naar de hoek Grote Markt en Wisselstraat. Door houtworm aangetast werd het in 1938 vervangen. Dat was in de vijftiger jaren nogmaals het geval.

Omstreeks 1959 maakte Pol Van Esbroeck een getrouwe kopie uit lindehout met weglating van de maansikkel onder Maria's voeten.

Ook dat beeld weerstond niet aan de weersomstandigheden. Mariette Coppens, de echtgenote van Pol Van Esbroeck, kreeg de opdracht om het te vervangen.

Zij baseerde zich op de bestaande sculptuur en maakte een kleimodel dat nadien in weersbestendig polyester werd gegoten.

Thomas Matei schrijft nog dat dit beeld onder de Antwerpse stadsmadonna's misschien wel de meest gewaardeerde is.

Zoerselaren die Antwerpen bezoeken kunnen er even halt houden en het werk van de Zoerselse kunstenaar Mariette Coppens bewonderen.

Bronnen

Matei, Thomas, *Al wat in de kerck noodig is. De Antwerpsche beeldhouwers Van der Neer (1700-1838)*, 2012, Brussel

<https://www.verbeelding.be/beelden/2000/grote-markt-15-wisselstraat>

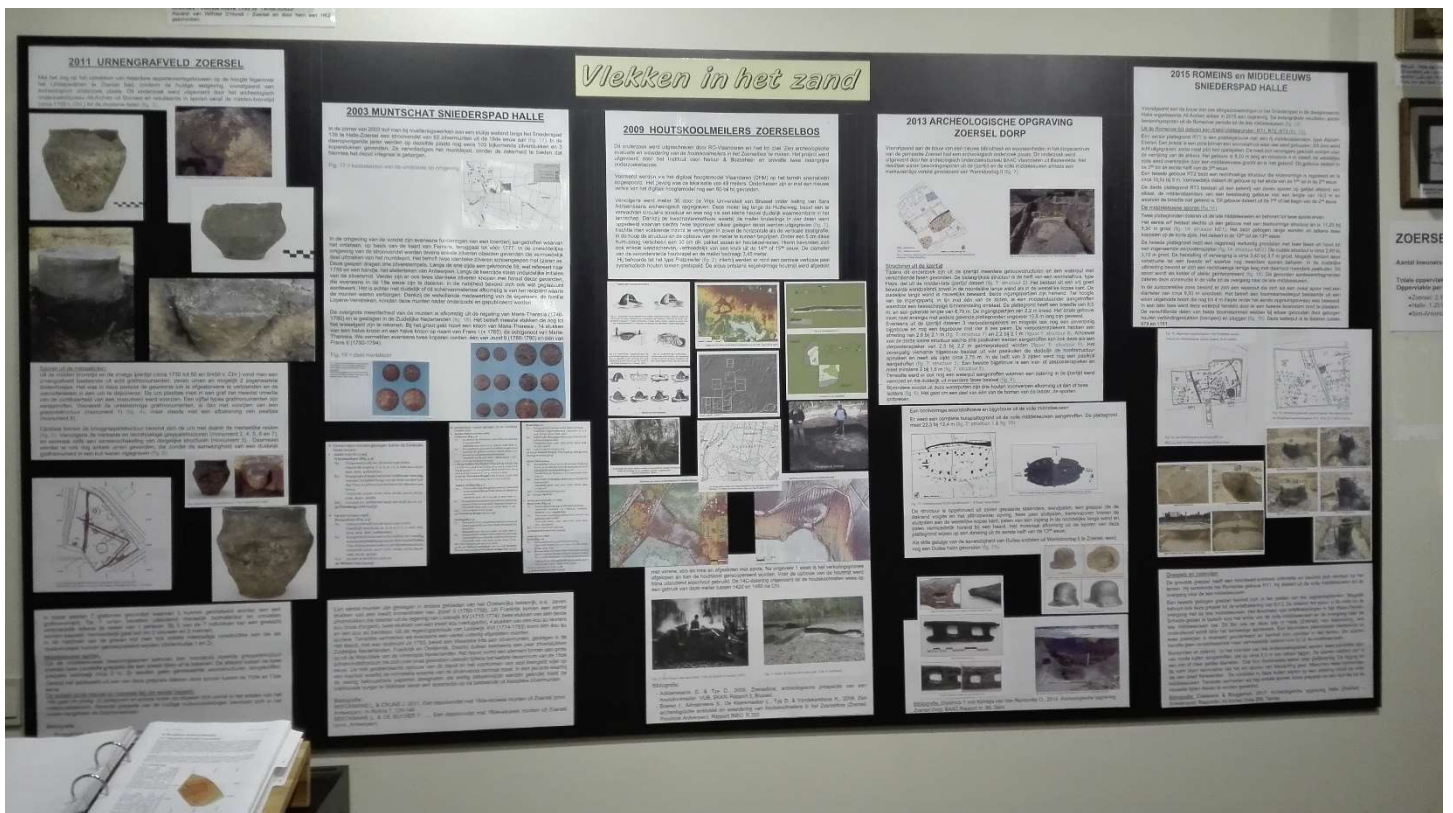
Tekeningen zijn van Pater Gailliarde uit Schoten en komen uit het boek 'Bloemen nog rozen' van Emiel Verstappen. Kempische boekhandel Retie 1974

5. Heemkundige Kring Zoersel : VERNIEUWEND

Zoals we in de vorige weetjes reeds aankondigden zijn wij de geplande veranderingen aan het afronden. Niettegenstaande dat we de voorbije twee jaar onze activiteit sterk beperkt zagen door Corona, hebben wij niet stil gezeten en zaken voorbereid die nu uitgevoerd worden.

1. Aanpassing archeologiebord

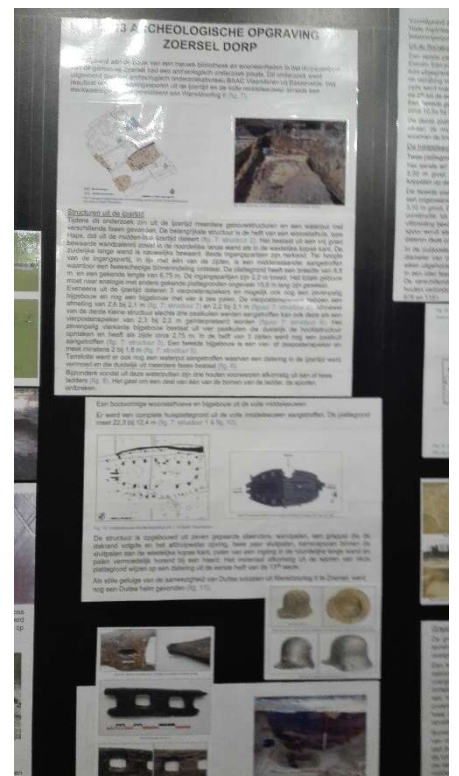
De voorbije jaren (2009 -2015) zijn in Zoersel een 5-tal archeologische opgravingen gebeurd met belangrijke vondsten die Zoersel archeologisch ontegensprekelijk op de kaart hebben gezet. In onze vorige weetjes gaven we hierover reeds een inhoudelijk overzicht. Om u een idee te geven hoe het nieuwe bord er uitziet laten we hierna een aantal foto's volgen.

Bovendien hebben wij de toezegging dat één van de urnen met een bijotje naar ons museum komt. De nodige temperatuur- en hydrometingen zijn hiervoor gebeurd en we zijn nu bezig om de administratieve overdracht te regelen.

Tevens zijn we in het bezit van de middeleeuwse waterput, in 2015 opgegraven te Halle in het Sniiderspad. Ook hiermee zijn we van plan iets te doen. Samen met Erfgoed-Voorkempen hebben we deze op 7 maart 1922 uitgepakt. Hierbij werden alle delen uitvoerig gefotografeerd en gedocumenteerd. We onderzoeken samen met Erfgoed-Voorkempen de mogelijkheden van conservatie en

waar we daarvoor subsidies en/of fondsen kunnen krijgen. Dit krijgt zeker de komende maanden een vervolg.

2. Interactief bord "Zoerselse Koppen"

Dit 120 cm groot touchscreen is geplaatst, zoals u in artikel nr. 2 kan lezen. De laptop voor de besturing is aangekocht en geïntegreerd in het ICT gebeuren. Onze nieuwe medewerker KURT GEDOPT is via PowerPoint bezig deze "Zoerselse Koppen" op te laden. Het resultaat is verbluffend zoals u kan zien op de foto.

3. Digitalisering

De voorbije decennia hebben wij een vrij groot bestand opgebouwd met foto's en filmen. Deze zijn allemaal opgeslagen op cd-roms. Om deze bestanden naar de toekomst toegankelijk te houden is Kurt deze allemaal aan het digitaliseren. We onderzoeken of we een aantal op 'one drive' kunnen zetten waar we 1 terrabyte geheugen ter beschikking hebben. Hierover hoort u later meer.

4. WIFI

Sinds korte tijd hebben wij ook WIFI ter beschikking in het heemhuisje. Dit vergemakkelijkt enorm ons opzoekingswerk en is ook een service naar elke bezoeker toe.

Ondertussen blijven wij natuurlijk ook gestaag verder werken aan de inventarisering van onze rouwprentjes en rouwbrieven (+/- 15.000) en de inventarisering van boeken, tijdschriften en andere uitgaven. Jaarboeken van collega-kringen en uitgaven met verschillende artikels worden geëxcerpeerd en per artikel/schrijver opgeslagen. Dit alles zit opgeslagen op een cloudserver en kan mits een vraag in de cloud geraadpleegd worden.

Zoals u kan vaststellen is de Heemkundige Kring Zoersel een vereniging die "VERNIEUWING" steevast hoog in het vaandel draagt. HKZ, niet van 'gisteren' maar voor 'MORGEN'.

6. Een beetje geschiedenis

Bij de opmaak van ons nieuw archeologisch bord in de eerste kamer stotten we op allerlei geologische en historische begrippen. Wanneer we deze in ons werkgebied (Zoersel, Halle en Sint-Antonius) en in de ruime Kempische regio willen interpreteren en duiden is het zeer belangrijk en aangewezen om een goed inzicht te hebben in de algemene historische en archeologische gegevens van wat we "De Kempen" kunnen noemen. Vandaar dat we deze in enkele bladzijden eens willen herhalen. Deze tekst heeft niet de pretentie om een volledige geschiedenis weer te geven maar soms is het belangrijk om data en feiten te kunnen duiden in een plaatselijk kader van de geschiedkundige evolutie. Vandaar..

>>> Afbeelding 1 Omschrijving van De Kempen

We delen dit op in een aantal gekende historische tijdvakken::

1. Het stenen tijdperk (10 000 tot 1600 voor Christus)

Op het einde van de laatste ijstijd, rond 10 000 voor Christus, werden onze streken reeds bewoond door rondtrekkende nomadenvolkeren, gekenmerkt door het gebruik van stenen en beenderen voorwerpen. Daarvan zijn in de Kempen heel wat archeologische vondsten geweest. In deze periode treffen we reeds de eerste landbouwers aan die op een vaste standplaats verbleven.

De periode tussen 10 000 en 3 000 voor Christus heet het "Neolithicum". In het neolithicum kenden onze streken een warm en vochtig klimaat, het atlanticum.. Het was gekenmerkt door veel loofbomen (Linde) en de landbouw was reeds duidelijk aanwezig. Kleine nederzettingen vestigden zich in het natte, verruigde en moerassige gebied langs de oevers van de Schelde en de Schijn.

Afbeelding 2 Het leven in het stenen tijdperk

2. Het bronzen tijdperk (1 600 tot 600 voor Christus)

a. De vroege bronstijd (+/- 1 600 tot 1 450 voor Christus)

Dit tijdperk is voor de Kempen gekenmerkt door een ingrijpende klimaatwijziging. We kregen een droger klimaat.. Vele vennen drogen uit en veel loofbomen verdwijnen. Voor de landbouw had dit voor gevolg dat men geiten ging houden, wat de uitbreiding van de heidegebieden in de hand werkte. Zij begroeven hun doden in paalkransheuvels. De bekendste is deze van Goirle in Noord Brabant, kort bij de Belgische grens.

b. De midden bronstijd (1 450 tot 1 100 voor Christus)

Tijdens deze periode komt er een wijziging in de begravingsmethoden. Men gaat over tot lijkverbranding. De as wordt in een paalkransheuvel bijgezet. Verder is er weinig verandering in de levensgewoonten in de Kempen.

>>> Afbeelding 3 Begraafplaats in een paalkransheuvel

c. Late bronstijd (1100 tot 600 voor Christus)

Dit tijdperk is gekenmerkt door het verschijnen van de urnevelden bij dodenbegraving en zijn geleidelijk de algemene methode van begraving geworden. Tijdens het ganse bronstijdperk heerste er een grote stabiliteit in onze streken. Dit kwam waarschijnlijk door de suprematie op de omwonende volkeren.

3. Het ijzertijdperk (600 voor Christus tot 50 na Christus)

a. De vroege ijzertijd (600 tot 450 voor Christus)

Tijdens deze periode gebeurt de geleidelijke infiltratie van de Kelten, afkomstig uit Zuid-Duitsland en Tsjechoslowakije. Zij kenden het gebruik van ijzer en waren dus superieur aan volkeren die alleen maar brons kenden. De Antwerpse Kempen kende tijdens deze periode een dichte bevolking. Sporen van nederzettingen en begraafplaatsen zijn zowat in heel onze omgeving gevonden (Zandhoven, Zoersel, Halle, Grobbendonk, Vorselaar, ...)

Afbeelding 4 Oerijzererts >>>

De begraafplaatsen zijn meestal te vinden op onherbergzame plaatsen: Galgberg, Hellehoek, Duivelshoek, Klokkeven, Krekelenberg, e.d. De huizen van de Kelten dragen duidelijk de kenmerken van latere Kempische boerderijen.

b. Midden ijzertijd (450 tot 100 voor Christus)

Er heerste een grootte stabiliteit. Er waren geen invallen van vreemde volkeren. De bevolking van de Kempen bestond voornamelijk uit Keltische Menapiërs. Uit deze periode dateert het belangrijke grafveld van Rijkevorsel, vlak aan de grens met Malle. Daar werden 120 grafheuveltjes gevonden. In deze periode kunnen we ook in onze buurt een hele reeks sporen van bewoning aanduiden: Grobbendonk, Halle, Oelegem, Wommelgem en Ranst.

c. Late ijzertijd (100 voor Christus tot 50 na Christus)

Dit tijdperk kent de invasie in ons land van een andere Keltische volksstam de Galliërs (de Belgen). De bewoners van de Kempen boden het meeste weerstand. Door deze invasie en de zich uitbreidende handelsbetrekkingen ziet men een verzwakking van de Keltische cultuur.

In 57 voor Christus verovert de Romeinse Julius Cesar onze gewesten en begint de overheersing van de Romeinse cultuur.

4.Het Romeinse tijdperk (57 voor Christus tot 300 na Christus)

Dit tijdperk kende geen massale invasie of vestiging van Romeinen. Ze vormden een kleine minderheid. Hier en daar wat soldaten, handelaars en administrators. Voor de rest bleef de aanwezige bevolking ongewijzigd en bleef de Kempen even intens bewoond als voordien. Nochtans was de Romeinse cultuuroverheersing totaal. Plots verdwijnt alle aardewerk uit de ijzertijd en maakt plaats voor typisch Romeinse producten. Bovendien was de Kempen niet zo onherbergzaam. De definitieve overwoekering door de heide zal pas later komen.

Opgrovingen te Oelegem, Wijnegem, Halle en Ekeren brengen hiervoor talloze bewijzen aan. De Voorkempen werd doorkruist door de Romeinse heirbaan Bavai – Utrecht, waarlangs Gallo-Romeinse nederzettingen werden ingeplant. De geleidelijke instorting van het Romeinse rijk vanaf 200 na Christus en door de invasies van Germaanse stammen maken rond 300 na Christus een definitief einde aan de Romeinse cultuur.

Afbeelding 5 Kaart van het Romeinse Rijk

Vanaf 275 na Christus raakte onze streek grotendeels ontvolkt, waardoor er in de 4de eeuw slechts een klein aantal bewoners overbleef.

5. Het Merovingisch tijdperk (400 tot 800 na Christus)

De Salische Franken, een Germaanse stam, dringen vanuit het noordoosten onze streken binnen vanaf 350 na Christus. Rond 450 na Christus bezetten ze een gebied dat loopt van de Rijn tot aan de Seine. Hun koningen bouwden in dit gebied een duidelijke machtsstructuur uit, gekenmerkt door afhankelijkheid van Vazallen, die hiervoor een gebied toegewezen kregen. In onze streek zijn van de Frankische kolonisatie sporen overgebleven in de toponymie. Een belangrijke is Malle, in oude documenten "Male". Een Maal of Male was bij de Salische Franken de plaats waar het recht gesproken werd. Dit gebeurde meestal op een berg en is de ligging van Malle hiervoor aangewezen. Uit oude documenten blijkt dat Malle deze belangrijke gehuchten had, "Berghoven" (Berckhoven), "Indhoven" (Einhoven) en Schuurhoven. Einhoven ligt op Zoersel grondgebied. De naam zegt dat het hoven waren op het einde van Malle.

Ook de naam Zoersel is Frankisch van oorsprong (Sursele) en zou betekenen een woonplaats op zure gronden.

Sporen van oud-Frankische woonkernen zijn ook aangetroffen in Essen, Kalmthout (vorming van de kernen Hillo, Foxemaat en Cemeholt), Wuustwezel, Loenhout, Halle, Viersel en Zandhoven. Zo kunnen we veronderstellen dat Malle op het einde van de 9de eeuw een eenheid vormt, in het bezit van een vazal van de Merovingische koningen of graven. Na de kerstening van onze streken (6de tot 8ste eeuw) zal het een parochie vormen onder het patronaat van Sint-Martinus.

6. De Karolingers en de invasie van de Noormannen (760 tot 950 na Christus)

Na het geleidelijk verval van het Merovingische rijk, door steeds weerkerende erfenistwisten wist Karel De Grote rond 800 na Christus het oude Frankische rijk te herstellen en uit te breiden. Ook zijn rijk zou aan dezelfde kwaal ten onder gaan. Na zijn dood wordt zijn rijk in drieën gedeeld en onze streken kwamen in Lotharingen te liggen. Verdere desintegratie en de invasie van de Noormannen maakten dat alle centraal gezag verdween en lokale machthebbers zich de rechten van de graven toeëigenden. Na het vertrek van de Noormannen is het koning Hendrik II van Saksen die in het begin van de 10de eeuw de westergrens van het Duitse rijk (Maas – Schelde) definitief vastlegt. Zijn zoon Keizer Otto de Eerste werd tot keizer gekroond en door alle volkeren uit het Duitse rijk aanvaard.

7. De Hertogen van Brabant

In het Duitse rijk begint nu op lokaal vlak de strijd om de macht. Voor onze streek zijn het de graven van Leuven die zich doen aanvaarden als hertogen van Brabant en zodoende meester worden van een groot stuk van het oude Neder-Lotharingen. Het is ook duidelijk dat lokale heren die zich tijdens het machtsvacuüm bepaalde hertogelijke rechten hadden toegeëigend en gronden in bezit genomen hadden in conflict kwamen met de Hertogen van Brabant.

We zien in Malle de Meier (d.i. de hertogelijke vertegenwoordiger) die dit ambt reeds vanaf 1100 na Christus doorgeeft van vader op zoon en verder aanspraak maakt op allerlei rechten (bijvoorbeeld de jacht) die de Hertogen van Brabant toekwamen.

De eerste Middeleeuwse dorpen bestonden uit enkele woningen en verspreide hoeven gegroepeerd rond een kapel of kerk.

De Hertogen van Brabant voerden ook de titel van Markgraaf van Antwerpen Het Markgraafschap Antwerpen was onderverdeeld in kwartieren: 1. In het kwartier Land van Rijen lagen onder meer Wuustwezel, Schilde, Essen, Kalmthout en Wijnegem. 2. Tot de Meierij Zandhoven hoorden Zandhoven, Pulle, Viersel, 's Gravenwezel, Halle, Pulderbos en Zoersel; 3. Het land van Brada of de Vrijheid van Hoogstraten had onder meer Brasschaat, Hoevenen en Loenhout. 4. De Vrijheid van Turnhout beheerde Stabroek.

Heel wat heerlijkheden kwamen ook in het bezit van Adellijke families en welstellende Antwerpenaren die de goederen verder beheerden.

Vele Kempische gemeenten werden vanaf deze periode ook voor het eerst vermeld in oorkonden; Massenhona (1144), Eeschen (1146), Calmetrholt (1146), Wijnegem (1161), 's Gravenhalle of Magerhalle (1181), Schinla (1183), Zandhoven 12de eeuw, Pulle 12de eeuw, Voorischote (1213),

Wesele (1229), Wuustwezel (1250), Loenhout (1256), Stabroek (1258), Surcele (1241), Breesgata (1267), Pulderbos (13de eeuw), Hoevenen (1334) en Jucscht (15^e eeuw).

8. Klooster en abdijen

Kloosters en abdijen speelden een belangrijke rol in de ontginning van de Kempen. Zo zorgden zij voor de ontginning van heide en dennenbossen, bouwden modelhoeven en exploiteerden turfgebieden en moergronden.

De abdij van Tongerlo stond in voor het beheer van de heerlijkheid Essen-Wuustwezel-Huybergen. Verder ontgon ze ook de heide tussen Kalmthout-Essen-Wuustwezel en Brasschaat.

De abdij van Affligem had het beheer over verschillende goederen in Schilde.

In 1233 schenkt Hertog II van Brabant zijn allodium (vrijgoed) dat hij bezit te Westmalle en Zoersel aan de Cisterciënzersabdij van Villers.

>>> Afbeelding 6 Hendrik II van Brabant

9. Van de 15de tot 17de eeuw

Vanaf de 16de eeuw werden in de Kempen heel wat kastelen verbouwd en nieuwe buitenverblijven of “hoven van plaisantië” opgericht omdat de welgestelde burgerij hier ontspanning kwam zoeken. De Kempen is dan ook rijk aan talloze kasteelparken. Dat deze zestiende-eeuwse voorspoed niet zou blijven duren zou spoedig blijken.

In de 16de en 17de eeuw werd de regio geconfronteerd met langdurig oorlogsgeweld, plundersingen en epidemieën.

Maarten van Rossem ondernam in 1542 een plundertocht naar Antwerpen waarbij hij vele dorpen en kastelen verwoeste.

Vele dorpen en gehuchten werden ontvolkt, geplunderd of verwoest tijdens de godsdienstoorlogen. De polderdorpen Stabroek en Hoevenen werden daarnaast ook nog meermaals onder water gezet.

10. De Spaanse Successieoorlog (1702 - 1713)

Afbeelding 8 Heidelandschap in De Kempen

Tijdens de Spaanse Successieoorlog hebben voornamelijk de gemeenten Brasschaat, Schilde en Halle zwaar geleden onder de militaire invallen. Zo werd in 1702 in opdracht van Lodewijk XIV een verdedigingslijn aangelegd aan de zuidgrens van Schilde langs de Schijn. In het uiterste noorden van de gemeente sloegen in 1703 de Fransen hun kamp op. Op 30 juni 1706 vond in Brasschaat een bloedig treffen plaats tussen de Fransen en geallieerden onder de Hertog van Marlborough. De gemeente Halle werd in 1705-1706 verwoest. Te Schilde-Brecht vond op 14 juni 1746 de zogenaamde “Convooislag” plaats tussen Fransen en Oostenrijkers.

11. Het Oostenrijks bewind (1713 -1792)

Na de Spaanse en Oostenrijkse successieoorlogen kenden onze gewesten onder Maria-Theresia (1740-1780) opnieuw een relatieve welvaart. De ordonnantie van 25 juni 1772 op de ontginning van de heide en woeste gronden, had veel invloed op de ontwikkeling van de gemeenten Brasschaat, Essen en Kalmthout. Vanaf dan werd de heideontginning versneld en ontstonden in de 19de eeuw mastbossen. Samen met de heideontginning werd begonnen met de verbetering en verharding van de wegen. In het begin van de 18de eeuw werden er “echte” wegen vanuit Antwerpen naar Brasschaat en naar Sint-Antonius Brecht aangelegd.

12. Franse overheersing en Nederlandse tijd

De Franse overheersing (1792 en 1794-1814) heeft verstrekkende veranderingen teweeggebracht. De Kerk- en abdijgoederen werden geconfisqueerd en nadien openbaar verkocht. Monniken en pastoors werden uit de abdijen en kerken verdreven of moesten de eed van trouw aan de Republiek afleggen. In of kort na de Franse overheersing werden de meeste gemeenten ook zelfstandig. Ze maakten de overgang mee van een kerkelijk bestuur, de parochie, naar een burgerlijk bestuur door burgemeester en gemeenteraad.

Onder Napoleon werd, evenals in de 18de eeuw, de ontginning van de Kempische heidegronden verder bevorderd en de wegenstructuur uitgebreid. Zo werd de steenweg Antwerpen-Brasschaat doorgetrokken tot Wuustwezel en Breda en de steenweg Antwerpen-Schilde tot Turnhout en Eindhoven.

Afbeelding 9 Typisch Kempisch Landschap

13. Onafhankelijk België (1830 tot heden)

Opmerkelijk in de geschiedenis na de onafhankelijkheid van België en ook kenmerkend voor onze regio is de aanleg van de fortengordel rond Antwerpen. Gespreid over twee eeuwen werden een eerste fortengordel (Brialmontforten 1860-1864) en een tweede fortengordel (hoofdweerstandstelling of buitengordel 1878-1914) aangelegd en versterkt. In 1939 werden een aantal forten of schansen van deze tweede fortengordel door een antitankgracht zigzaggend over het grondgebied van acht gemeenten met elkaar verbonden. In Brasschaat werd een militair oefenterrein aangelegd (1815-1830). Van de Brialmontomwalling is er in geen enkele gemeente uit de regio een fort bewaard. Fort 1 van deze omwalling was gelegen in Wijnegem en werd in 1959 afgebroken. Van de tweede fortengordel zijn er nog forten bewaard in 's Gravenwezel, Stabroek, Oelegem en Brasschaat. In Schilde, Massenhoven en Stabroek zijn er nog schansen bewaard.

Na de ingebruikname van de spoorlijn Antwerpen – Roosendaal in 1854 werd Essen een belangrijk grensstation en een verplichte halte voor de internationale treinen.

Door de intrede van de buurtspoortram konden voor het eerst ook alle buitengemeenten goed bereikt worden. De eerste buurtspoorweg binnen de provincie Antwerpen reed op 15 augustus 1885 tussen de Turnhoutse Poort in Borgerhout en de Vaart in Wijnegem.

Door de verdere uitbreiding van het wegennet en de bouwactiviteit tijdens de 19de en de 20ste eeuw groeiden de dorpen en gehuchten aan elkaar en ontstonden er grotere gemeenschappen. Op 1 januari 1977 werden verscheidene gemeenten uit het gebied gefusioneerd. Stabroek is ontstaan door de fusie van kerngemeente Stabroek met deelgemeente Hoevenen. Wuustwezel is ontstaan door de fusie met Loenhout. Pulderbos, Pulle, Viersel en Massenhoven zijn in 1977 bij Zandhoven gevoegd en Zoersel is ontstaan dankzij de fusie met de gemeente Halle en de aanhechting van Sint-Antonius dat voorheen tot Brecht behoorde.

7. De plaatsnaamkunde van Zoersel (deel 5)

In Weetjes 4 stond deel één van de Plaatsnaamkunde in Zoersel. Dat was een inleiding op de alfabetische lijst van plaatsnamen die in de volgende afleveringen van de Weetjes zullen verschijnen.

Alfabetische lijst van de plaatsnamen in Zoersel – Letter D – deel 2

De snelle vlucht

1981, café in Zoersel later De Snelle Vlucht, HKZ82

De Ster
Huidige straatnaam; zie ook Ster

De Wagenmaker
Huidige straatnaam

De Wervenlaan
Huidige straatnaam⁴

De Wissel
Huidige straatnaam

Deeuwe (de)
1436, op een stede met huys en hove gronde lande [...] geheeten den Deuwe, MKH p. 9

D'Eike
Huidige straatnaam

DelftbEEK
1845, ABZ

Delftenbeek
1883, Delfte Beek, KWZ4

Delftse Beek
Huidige benaming waterloop

Deliaart (de)
1620, beempt gen. Den Deliaert, RAA LA 57-58

Dellekens (De)
voor 1795, Krekelenberg, toponiem voor een perceel dat in een 'delle'of laagte gelegen was. De hoeve dateert van voor 1795, het huidige gebouw draagt in het pannendak de datum 1927 en is gerestaureerd. VHZ60

Den Haan
Huidige straatnaam; voorheen herberg

Dennenlaan
Huidige straatnaam

Derrevenne
(De) ca 1850, Zandstraat, waarschijnlijk van ca 1850, betekenis is samentrekking van harde + vennen, VHZ191

Diamantstraat
Huidige straatnaam

Diekte (de)
1741, Item een daghwant vierentwintigh Roeden weijde sijnde twee derde deelen der gene genoemd de dieckte onder Soursel, A.SB.B.nr B12

Dijk (Den)
1845, Weg van de Gehuchten den Dyk en Liefkenshoek naar het Gehucht Kattenberg, ABH

Dijkstraat
1840?, of oude baen naar antwerpen, MKH p. 50; 1845, Dijkstraat, Weg van het Gehucht den Dijk naar de Heiliggeeshoef, ABH

8. MUSEUM en DOCUMENTATIECENTRUM

Aangesloten bij Heemkunde Gouw Antwerpen vzw - nr. 1075

Secretariaat en briefwisseling: Bruno Verhavert - **Zandstraat 117 – 2980 Zoersel**
Tel. 03 312 20 00 en Heemhuisje 03 2980 854

Zetel en V.U.: Heemhuisje Schoolstraat 9 – Zoersel – Jan Denissen - Voorzitter
E-mail : heemkundige.kring.zoersel@zoersel.be en www.heemkundigekringzoersel.be
Rek.nr. BE85 9796 2311 8406 op naam van Heemkundige Kring Zoersel

Museum open de derde zondag van elke maand (behalve op feestdagen) van 10 tot 17 uur. Inkom gratis.
Andere dagen kan ook mits aanvraag per e-mail 3 weken vooraf. Inkom is dan 2,00 Euro p/p met een minimum van 20,00 Euro.

Archief geopend elke donderdagavond van 20 tot 22 uur. (behalve op feestdagen)

Lidmaatschap: Door overschrijving van de gepaste bijdrage op de HKZ-rekening
BE85 9796 2311 8406 met vermelding HKZ-lidgeld 2022

Gewoon lid € 10,00 - Steunend lid € 17,50 - Ereid € 25,00. Veel dank aan onze trouwe leden die spontaan betaalden.

Om papier- en portkosten te vermijden vragen wij u ons uw e-mailadres op te geven.

COPYRIGHT

Mogelijke geïnteresseerden, vrijwilligersorganisaties of verenigingen die voor één of andere publicatie onze teksten willen overnemen kunnen dit zonder probleem doen, mits ons hierover per mail in te lichten en mits bronvermelding in hun uitgave.

Commercieel gerelateerde uitgaven vallen onder het copyright